Yaxshimuratova Nilufar Shuxratovna

Aniq va Ijtimoiy fanlar universiteti

Lingvistika – Xitoy tili yo‘nalishi 1-bosqich magistranti

XITOY LISONIY TAFAKKURIDA FITONIM KODLI O‘XSHATISHLARNING IFODALANISHI

Annotatsiya: Ushbu maqola Xitoy lisoniy tafakkurida fitonimik kodli o‘xshatishlarning (metaforalarning) tutgan o‘rnini lingvokulturologik va kognitiv jihatdan tadqiq etishga bag‘ishlangan. Maqolada o‘simlik nomlarining (bambuk, lotus, shaftoli va b.) inson xarakteri, tashqi ko‘rinishi va ijtimoiy hayotini ifodalashdagi metaforik imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, xitoy va g‘arb madaniyatlaridagi fitonimik kodlarning semantik farqlari qiyosiy o‘rganilib, o‘simlik obrazlarining milliy dunyo manzarasini shakllantirishdagi roli ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: fitonim, lisoniy tafakkur, kognitiv metafora, madaniy kod, Xitoy tili, lingvokulturologiya, dunyo manzarasi, chengyu.

Abstract: This article is devoted to the linguacultural and cognitive study of phytonymic-coded similes (metaphors) in Chinese linguistic thinking. The research analyzes the metaphorical potential of plant names (bamboo, lotus, peach, etc.) in expressing human character, physical appearance, and social life. Furthermore, semantic differences between phytonymic codes in Chinese and Western cultures are comparatively studied, revealing the role of plant images in shaping the national linguistic picture of the world.

Keywords: phytonym, linguistic thinking, cognitive metaphor, cultural code, Chinese language, cultural linguistics, picture of the world, chengyu.

Аннотация: Данная статья посвящена лингвокультурологическому и когнитивному исследованию сравнений (метафор) с фитонимическим кодом в китайском языковом мышлении. В исследовании анализируются метафорические возможности названий растений (бамбук, лотос, персик и др.) в выражении человеческого характера, внешности и социальной жизни. Также проводится сравнительное изучение семантических различий фитонимических кодов в китайской и западной культурах, раскрывается роль растительных образов в формировании национальной языковой картины мира.

Ключевые слова: фитоним, языковое мышление, когнитивная метафора, культурный код, китайский язык, лингвокультурология, картина мира, чэнъюй.

KIRISH. Insoniyat sivilizatsiyasi paydo bo‘lgan ilk davrlardanoq o‘simliklar dunyosi bilan uzviy bog‘liq holda rivojlanib kelgan. Shu sababli, tillar leksikasidagi fitonimlar (o‘simlik nomlari) inson va tabiat o‘rtasidagi aloqani ifodalovchi eng qadimiy va boy qatlamlardan biri hisoblanadi [1]. Fitonimik iboralar shunchaki rang-barang til vositasi emas, balki turli madaniyatlarning tabiatga bo‘lgan qarashlarini, qadriyatlarini va falsafiy dunyoqarashini aks ettiruvchi ko‘zgudir [4]. Xitoy tili o‘zining ko‘p ming yillik tarixi va o‘ziga xos iyeroglifik yozuvi bilan fitonimik kodlarni milliy mentalitetning ajralmas qismiga aylantirgan. Bugungi kunda globallashuv jarayonida milliy dunyo manzarasini saqlab qolgan lisoniy birliklarni kognitiv va lingvokulturologik jihatdan tadqiq etish zamonaviy tilshunoslikning muhim vazifalaridan biri bo‘lib qolmoqda [2].

Ushbu ishning asosiy maqsadi Xitoy lisoniy tafakkurida o‘simlik kodli o‘xshatishlarning (fitonimik metaforalarning) tutgan o‘rnini aniqlash, ularning milliy dunyo manzarasidagi ahamiyatini yoritish va ushbu birliklarning shakllanishidagi kognitiv mexanizmlarni ochib

berishdan iborat. Shuningdek, xitoy tilidagi fitonimlarning semantik ko‘lamini va ularning inson xarakteri hamda ijtimoiy hayoti bilan bog‘liqligini tahlil qilish nazarda tutilgan.

Maqolaning nazariy asosi sifatida J. Lakoff va M. Jonsonning "Kognitiv metafora" nazariyasiga tayaniladi. Ushbu nazariyaga ko‘ra, metafora shunchaki badiiy tasvir yoki poetik bezak vositasi emas, balki insonning asosiy tafakkur usuli va dunyoni anglash vositasidir [1]. Fitonimik metaforalar o‘simliklarning konkret xususiyatlarini (manba sohasi) insonning mavhum xislatlari yoki ijtimoiy tushunchalariga (nishon sohasi) proyeksiyalash orqali lisoniy tafakkurni boyitadi [2]. Xitoy tilida metafora milliy madaniyat bilan qattiq bog‘langan bo‘lib, u nafaqat lisoniy shakl, balki kognitiv jarayon natijasidir [3].

Asosiy qism. Fitonimik kod — bu o‘simliklar olamiga xos bo‘lgan biologik xususiyatlarning (o‘sish, gullash, meva tugish, so‘lish) ijtimoiy va individual inson hayoti hodisalariga proyeksiyalanishi natijasida yuzaga keladigan lisoniy tizimdir. Kognitiv tilshunoslikda fitonimik kod insoniyatning atrof-muhit haqidagi bilimlarini tizimlashtirishga xizmat qiladi, chunki o‘simliklar obrazlari doimiy ravishda insonning hissiy foni va dunyoni anglash jarayoni bilan bog‘liq bo‘lib kelgan [2]. Xitoy lisoniy tafakkurida fitonimlar shunchaki tabiat ob’ekti emas, balki chuqur falsafiy va axloqiy mezonlar tashuvchisi hisoblanadi. Bu borada konfutsiylik va daosizm ta’limotlari muhim o‘rin tutib, tabiat va insonning uzviy uyg‘unligi g‘oyasi til markaziga ko‘chgan bo‘lib, o‘simliklarning tashqi ko‘rinishi ko‘p hollarda insonning ichki ma’naviy olami bilan qiyoslanadi [1].

Xitoy tilidagi fitonimik o‘xshatishlarning eng katta guruhi inson xarakteri va ma’naviy dunyosini tavsiflashga xizmat qiladi. Xususan, bambuk (竹 - zhú) obrazi xitoyliklar uchun matonat va egilmas iroda ramzi bo‘lib, u "o‘z xarakterini o‘zgartirmaydigan olijanob inson" timsolida namoyon bo‘ladi [3]. Shuningdek, lotus (莲 - lián) guli xitoy lisoniy manzarasida poklikning eng yuksak cho‘qqisi sifatida talqin etiladi. "Botqoqda o‘sib, kirlanmaslik" (出淤泥而不染) iborasi orqali har qanday qiyin yoki nosog‘lom muhitda ham o‘zining ijobiy insoniy xislatlarini saqlab qola oladigan shaxslar ulug‘lanadi [1].

Keyingi guruhni tashqi ko'rinish va estetik go‘zallikni ifodalovchi fitonimik o‘xshatishlar tashkil etadi. Xitoy madaniyatida ayollar go‘zalligi ko‘pincha shaftoli (桃 - táo) va majnuntol (柳 - liǔ) obrazlari orqali tasvirlanadi. Masalan, "shaftoli guli kabi yuz" (面如桃花) iborasi ayol kishining yoshligi va jozibadorligini anglatsa, "majnuntol barglaridek nozik qoshlar" (柳叶眉) xitoyliklarning klassik go‘zallik mezonlarini aks ettiradi [1]. Bu kabi metaforik ko‘chimlar o‘simlikning tashqi estetik jozibasini bevosita insonning vizual portretiga proyeksiyalash orqali lisoniy tafakkurning obrazliligini ta'minlaydi.

Ijtimoiy holat va hayotiy jarayonlar ham fitonimik kodlar yordamida kognitiv tahlil qilinadi. Ildiz (根 - gēn) va meva (果 - guǒ) fitonimlari bu borada markaziy o‘rin tutadi. Xitoyliklar uchun "ildiz" — bu nafaqat asos, balki oilaviy an’analar, ajdodlar bilan bog‘liqlik va milliy o‘zlikni anglatadi; ildizning mustahkamligi insonning jamiyatdagi barqarorligi bilan qiyoslanadi [3]. Meva esa har qanday mehnatning natijasi, samaradorlik va muvaffaqiyat ramzi sifatida lisoniy birliklarda muhrlangan bo‘lib, u jarayonning mantiqiy yakunini ifodalovchi kognitiv model vazifasini o‘taydi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, xitoy tilidagi fitonimik o'xshatishlar milliy ongda o'simliklar dunyosi bilan bog'liq madaniy bilimlarni saqlaydi va uzatadi. Ushbu lisoniy birliklar shunchaki so'z o'yinlari emas, balki xalqning uzoq yillik kuzatuvlari natijasida shakllangan kognitiv xulosalaridir [2]. O'simlik obrazlari orqali insonning tabiati, go'zalligi va ijtimoiy hayotini tasvirlash xitoy tili egalari uchun dunyoni anglashning eng qulay va obrazli usuli bo'lib

xizmat qiladi, bu esa o'z navbatida tillararo muloqotda lingvokulturologik kompetensiyaning muhimligini ko'rsatadi [4].

Qyosiy tahlil. Fitonimik o‘xshatishlarning lingvokulturologik tahlili shuni ko‘rsatadiki, bir xil o‘simlik turi turli madaniyatlarda mutlaqo farqli semantik yukka ega bo‘lishi mumkin. Masalan, G‘arb madaniyatida "olma" (apple) obrazi ko‘pincha Bibliyadagi "taqiqlangan meva", gunoh yoki bilimsizlik ramzi bilan bog‘lansa, Xitoy lisoniy tafakkurida bu fitonim ijobiy konnotatsiyaga ega. Xitoy tilida "olma" (苹果 - píngguǒ) so‘zining birinchi bo‘g‘ini "tinchlik, omonlik" (平安 - píng’ān) so‘zi bilan omonimik yaqinlikka ega bo‘lgani sababli, u xavfsizlik va xotirjamlik ramzi hisoblanadi [1]. Bu kabi lisoniy hodisalar fitonimik kodlarning shakllanishida milliy tilning fonetik va semantik xususiyatlari naqadar muhimligini isbotlaydi.

Xitoy tilidagi frazeologizmlar va idiomalarda (chengyu) fitonimik komponentlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, o‘simlik obrazlari ko‘pincha insonning ijtimoiy mavqeyi va hayotiy falsafasini ifodalash uchun xizmat qiladi. "Gullayotgan shoxlar va barglar" (枝繁叶茂 - Zhī fán yè mào) iborasi o‘simlikning biologik rivojlanish holatidan olingan bo‘lsa-da, u lisoniy tafakkurda farovonlik, muvaffaqiyat va naslning davomiyligi kabi ijtimoiy qadriyatlarni aks ettiradi [3]. Bunday idiomalarda o‘simlikning tashqi ko‘rinishi (shoxlarning ko‘pligi) va natijasi (barglarning yashilligi) o‘rtasidagi bog‘liqlik inson hayotidagi boylik va barqarorlik tushunchalariga kognitiv darajada ko‘chiriladi.

Fitonimik kodlar yordamida shakllangan o‘xshatishlar nafaqat vizual o‘xshashlikka, balki o‘simlikning xulq-atvoriga (metaforik ma’noda) ham asoslanadi. Masalan, "bambuk kabi o‘sish" iborasi Xitoy madaniyatida shunchaki jismoniy balandlikni emas, balki ichki kuch va intizomni anglatadi [3]. Lingvokulturologik nuqtai nazardan, bu kabi birliklar xitoyliklarning dunyoni "tabiat - inson - jamiyat" uchligi asosida idrok etishlarini ko‘rsatadi. Bu esa o‘z navbatida tillararo muloqotda lisoniy birliklarning lug‘aviy ma’nosidan tashqari, ularning zamirida yatan madaniy kodlarni ham bilish zarurligini taqozo etadi [2].

Xulosa Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, fitonimik kodlar Xitoy lisoniy tafakkurining ajralmas va eng barqaror qismlaridan biridir. Ular asrlar davomida xalqning estetik didi, axloqiy mezonlari va falsafiy qarashlarini o‘zida saqlab kelgan. Fitonimlar yordamida yaratilgan o‘xshatishlar shunchaki tilni bezashga xizmat qilmasdan, balki murakkab insoniy tuyg‘ular va ijtimoiy munosabatlarni sodda hamda obrazli tarzda tushuntirish imkonini beradi. Xitoy tilidagi o‘simlik obrazlari (bambuk, lotus, shaftoli) milliy ongda inson fazilatlarining etaloni sifatida mustahkam o‘rin egallagan.

Xitoy tilidagi fitonimik o‘xshatishlarni kognitiv va lingvokulturologik jihatdan o‘rganish xitoy tili egalarining dunyo manzarasini qanday shakllantirishini va atrof-muhitni qanday idrok etishini tushunishda kalit vazifasini o‘taydi. Ushbu o‘xshatishlar orqali namoyon bo‘ladigan lisoniy tafakkur inson va tabiat o‘rtasidagi uyg‘unlikka asoslanadi. Xulosa qilib aytganda, fitonimik metaforalarni tahlil qilish nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatlararo muloqot va tarjimashunoslik sohalari uchun ham amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, o‘zga madaniyat vakillarining dunyoqarashini chuqurroq anglashga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Li, Z. Metaphors of Plant Words in Chinese and Western Culture / Z. Li // Proceedings of the School of Foreign Languages. — Dalian: Dalian Jiaotong University, 2023. — P. 1–5.

2. Wang, Q. Idioms with component-phytonym semantics specification in Chinese and English language / Q. Wang // Revista EntreLínguas. — Araraquara, 2021. — Vol. 7, № esp. 4. — P. 1–12. — DOI: 10.29051/el.v7iesp.4.15635.

3. Ergasheva, N. S. The Cultural Significance of Phytonymic Phrases in Different Languages / N. S. Ergasheva // Innovative Academy: Ilm-fan va innovatsiya ilmiy-amaliy konferensiyasi. — 2024. — Vol. 2, № 11. — P. 45–48. — DOI: 10.5281/zenodo.13789458.

4. Ruwei, T. General theory of folk culture (民俗文化语汇通论) / T. Ruwei. — Tianjin: Tianjin Ancient Book Publishing House, 2004. — 342 p.

5. Lakoff, G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. — Chicago: University of Chicago Press, 1980. — 276 p.